

СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО АНТРОПОНІМА *ІВАН КАРПОВИЧ ПІДПРИГОРА* В РОМАНАХ ВЛАДИСЛАВА ІВЧЕНКА.

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (52)

УДК 811.161.2'373.2 423

DOI: 10.24144/2663-6840/2024.2(52).18–25

Вегеш А. Символічне значення літературно-художнього антропоніма *Іван Карпович Підпригора* в романах Владислава Івченка; кількість бібліографічних джерел – 14 + 9; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню літературно-художнього антропоніма *Іван Карпович Підпригора*, який функціонує в ретророманах Владислава Івченка.

Метою нашого дослідження є аналіз інформаційного заряду (символічного значення) найменувань головного героя, а також апелятивів, які доповнюють літературно-художні антропоніми. Наше завдання – довести, що літературно-художні антропоніми творять образи, а заголовок і текст – взаємопороджувальні величини.

Доведено, що символізм літературно-художніх антропонімів, зумовлений суспільно-історичними змінами та новими естетичними та етичними орієнтирами, значно збагачує художнє мовлення. З'ясовано, що в літературно-художньому антропонімі *Іван Карпович Підпригора* – генетичний код українців, наша історія й сучасність, тому власна назва в художніх творах В. Івченка стає вагомим засобом відтворення національної традиції, формує свідомість персонажа. Літературно-художній антропонім *Іван Карпович Підпригора* стає символом мудрого, доброго, трохи хитрого та кумедного українця.

Доведено, що прізвище Підпригора – антропонім фольклорного походження, який має стосунок до казкових велетнів, на що теж повною мірою вказує внутрішня форма прізвиська. Імена богатирів з народного епосу незмінно вживаються як уособлення сили народу, тому знаменитий сищик із українським прізвищем став стовпом (можна міркувати – горою) самодержавства. Прізвище вирізняється підвищеним експресивно-стилістичним забарвленням та семантичним наповненням. Звернено увагу на можливість творення прізвиська в козацькому середовищі. Відомо, що в козаків існував звичай давати найменування, в основі якого був закладений жарт або гумор. І літературно-художній антропонім, і образ тісно переплітаються, доповнюють одне одного.

Наголошено на великому змістовому навантаженні та художній інформації словосполучення *найкращий сищик*, яке автор виносить у заголовки всіх романів про Івана Карповича.

Наше дослідження дозволило дійти висновку про те, що найменування персонажа стало іменем-символом образу українця, який у круговерті подій зумів зберегти свою ідентичність.

Ключові слова: Владислав Івченко, апелятив, заголовок, *Іван Карпович Підпригора*, літературно-художній антропонім, *найкращий сищик*, образ, символічне значення.

Формулювання проблеми. Оніми є важливими елементами мовної картини світу. Художня антропоніміка викликає значний інтерес для мовознавців, бо допомагає проникнути у внутрішню форму найменування, стає особливим прийомом, який сприяє розкриттю образу, характеру персонажа. Сучасні письменники виважено ставляться до вибору найменувань своїм героям, адже саме літературно-художні антропоніми є яскравою ознакою індивідуального онімного стилю авторів. Письменники прагнуть захищати національні інтереси в художній літературі і долучатися до світового культурно-історичного процесу. Відомо, що в наших іменах – генетичний код українця, наша історія й сучасність, тому власні назви в художніх творах стають вагомим засобом відтворення національної традиції, вони формують свідомість українців.

Літературні оніми взаємодіють з іншими мовними одиницями, набувають нових конотацій, символів, виокремлюють індивідуальні риси персонажів, указують на авторські вподобання. Символізм літературно-художніх антропонімів, зумовлений суспільно-історичними змінами та новими естетичними та етичними орієнтирами, значно збагачує художнє мовлення. На думку Г. Лукаш, «онім роз-

глядають як мовну одиницю, що набула еталонного, символічного, образно-метафоричного значення в певній культурі й фіксується в міфах, легендах, переказах, обрядах, релігійному дискурсі цієї культури» [Лукаш 2023, с. 186]. В. Кононенко зазначав: «Оцінно-значеннєві показники слова-символу формуються внаслідок розширення образної бази слова в процесі його перетворення на образ-ідею на ґрунті національно-культурної традиції» [Кононенко 2008, с. 171].

Дослідження літературно-художньої антропонімії романів сучасних авторів дозволяє виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають найрізноманітніші фактори. Цікавими в цьому плані дослідження є ретроромани В. Івченка, які ще не потрапили в поле зору ономастів, тому порушена тема є актуальною.

Аналіз досліджень. У художньому мовленні символи мають вагоме значення, вони наповнені глибиною змісту та емоційністю, «на мовленнєвому рівні супроводжуються широким набором конотацій, емотивних супроводів, аксіологічних уявлень» [Кононенко 2008, с. 174]. Значення символів досліджували С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Ко-

ноненко, О. Потапенко, М. Торчинський та ін. Символічне значення антропонімів у художньому тексті було предметом зацікавлень Л. Белея, Ю. Карпенка, О. Карпенко, Г. Бачинської, Н. Бербер, О. Горбач, О. Горенко, І. Льченко, Н. Колесник, Т. Крупеньової, О. Лавер, Г. Лукаш, М. Мельник, Г. Шотової-Ніколенко та ін.

Ми маємо також низку праць із літературної ономастики на прозові твори сучасних українських письменників, зокрема і статті, присвячені дослідженню символічного значення назв персонажів із романів В. Шкляра, М. Дочинця, А. Кокотюхи, Ю. Винничука, В. Лиса, М. Бутченка, Ю. Даценка, В. Добрянського та ін.

На романи В. Івченка є низка досліджень із літературознавства (Р. Семків, Я. Цимбал, С. Філоненко та ін.). Мовознавчих статей, тим більше з літературної ономастики, на твори В. Івченка немає.

Наша **мета** – розкрити інформаційний заряд (символічне значення) найменувань головного героя, а також апелятивів, які доповнюють літературно-художні антропоніми. Наше **завдання** – довести, що літературно-художні антропоніми творять образи, а заголовок і текст – взаємопороджувальні величини.

Методи та методика. Ми використали описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення, що дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв.

Виклад основного матеріалу. Іван Карпович Підпригора – головний герой серії ретророманів Владислава Івченка. Моє перше знайомство з персонажем, як і з письменником, відбулося під час прочитання роману «Третій фронт», де професіонал Владюша для боротьби з потворами росії вибирає гідних персонажів, одним із яких буде Іван Карпович («*А стосовно Підпригори Івана Карповича. Чому ви обрали саме цього персонажа? В Україні є книжки, які продавалися значно більшими накладками, ніж пригоди Підпригори. Чому ви не обрали когось із персонажів Кокотюхи чи Шкляра, а спиталися на персонажі письменника другого, якщо не третього ешелону? Хіба це не помилка, хіба не відкритий саботаж? Поясніть, чому саме Підпригора!*») [Івченко 2016, с. 278]. Насамперед увагу привернуло найменування героя, а також його пригоди, це спонукало знайти романи В. Івченка і прочитати їх. Автор скромно зарахував себе до маловідомих, але читачу видніше. Серія романів захоплює, заплутані сюжети та досвід і хитрість героя тримають у напрузі, без сумніву, романи В. Івченка заслуговують на особливу увагу.

Словосполучення *найкращий сищик* стало важливим у характеристиці героя, тому автор вносить його в назви романів: «*Найкращий сищик*

імперії на службі приватного капіталу», «*Найкращий сищик імперії на великій війні*», «*Найкращий сищик та падіння імперії*», «*Найкращий сищик та помста імперії*», «*Одісея найкращого сищика республіки*», «*Найкращий сищик та битва з імперією*». Сищик – «таємний агент розшукової поліції» [ВТССУМ 2005, с. 1322]. Іван Карпович занадто любить свою справу («*Оце шукати, думати, ловити – мені наче пісня. Людина ж мусить таку собі справу знайти, щоб душа співала*») [Івченко 2021, с. 55]. Він розумів, що не може жити без розслідувань. Сам себе називає нишпоркою, уміє шукати і брати слід («*А я наче хорт – відчув, відчув слід! Ото нехай і кажуть, що філеру головне ноги, а я скажу, що філеру головне – чуйка*») [Івченко 2021, с. 256]; «*...відчував збудження від тасмниці і небезпеки. Як мисливський собака, я почувався щасливим, коли брав слід*») [Івченко 2022 а, с. 31]. У розслідуваннях його немає рівних, його називають чарівником, німецький уряд пропонує стати почесним гостем кайзера, його знають, читають і люблять («*Ваню! Тепер ти – найвідоміший сищик імперії, то відповідай цьому високому званню*») [Івченко 2022 а, с. 104]; «*Але ж... але ж ви зірка, Іване Карповичу, найкращий сищик імперії, герой книжок та журналів*») [Івченко 2022а, с. 320]. Шалений успіх у вирішенні багатьох справ породив численні легенди про особливості характеру та дій персонажа («*Ваш авторитет був високий, але після знайдення доньки інженера Бойда вас узагалі вважали чимось на кшталт надлюдини... Ходять чутки, що ви чи то продали душу дияволу, чи маєте підтримку янголів*») [Івченко 2022d, с. 62]; «*Дезертири перелякано відступили, зашепотіли дурниці, що я душу дияволу продав і тому мене куля не бере, і той, хто проти мене піде, неодмінно програє*») [Івченко 2017, с. 186]. Тут відчитується якийсь зв'язок із козаками-характерниками, які в різних бувальцях бували, але виплутувалися. Лікар Півторипавло каже, що людина померла б від таких поранень, але Підпригора – не звичайна людина, а надзвичайна, тому сталося диво. Усі хочуть зробити Підпригору своїм символом, прапором, який об'єднає людей і поведе до перемоги («*У вас величезний авторитет та популярність. ...А ви – народний герой! Вас більшовики розстрілювали, і ви вижили! Недарма ж! Люди охоче вірять у дивовижність вашого порятунку, сприйматимуть за нового Христа!*») [Івченко 2022b, с. 382]. Ворожий капітан Фірсов визнає талант та розумові здібності Підпригори («*Що ж, ви дуже хитра людина, найкращий сищик імперії, самородок, переможець усіх відомих злодіїв... Але ж я знаю, що коли хочеться думати про триумф над вами, треба розмірковувати про те, де ми програли. Бо ви майстер оманливих ходів! ...Ви ж найкращий сищик імперії, надлюдина з кам'яним серцем... Я побачив, що ви сильний гравець, що вас не так легко перемогти, як думає моє дурне керівництво*») [Івченко 2022а, с. 477–486]. Більшовик Олексій радіє, що посадив найкращого сищика імперії в залізну клітку («*А ви молодець, Іване Карповичу! Я вважав вас простим дурником, вміння якого*

годяться лише для провінційних обивателів, а ви ж, виявляється, справді небезпечні, наче кобра. Одрозумієте ікла і пускаєте у кров свою словесну отруту!» [Івченко 2022с, с. 332]. Він не може змиритися з тим, що цей малорос досить відомий і ще й гордий. Йому хочеться поставити сищика на коліна («Я вирішив провчити тебе, бо ти занадто нахабний. Ти чомусь думаєш, що і досі найкращий сищик імперії, але ж насправді ти миша, яка попала в мишоловку! Ще живий, але вже мрець. І я зіб'ю з тебе пуху, Іване Карповичу! Я зроблю так, що ти стоятимеш переді мною на колінах і проситимеш про порятунок» [Івченко 2022с, с. 334]). Його називають чесним і справедливим, він захищає жінок («...зараз ви – найкращий сищик імперії, зірка книжок і журналів» [Івченко 2022 d, с. 408]). Але зірка залишається зіркою завжди, хоч змінюються царі та падають імперії («Я – найкращий сищик, хоч імперії, а хоч республіки, я – зірка пригодницької літератури» [Івченко 2017, с. 12]). Йому пропонують стати отаманом усієї України, але Іван Карпович відмовляється, бо занадто любить волю.

Про використання назви *сищик* Підпригора та лікар Півторипавло ведуть бесіду: «Ви – найкращий сищик. – Нишпорка. – Хто? – Нишпорка. Мені в готелі передали листа від читачів, у якому стверджується, що в українській мові немає слова «сищик», натомість є слово «нишпорка», то маю терміново перейменуватися. ...Найкраща нишпорка? Ну, не знаю, звучить якось дивно. ...Мені здається, чи в цьому слові є щось зневажливе? – У нашому селі так називали тих, хто всюди пхав свого носа. – Тобто є якийсь елемент засудження? – Помітний, наче дьоготь на воротах» [Івченко 2022 b, с. 155]. І головний герой, і сам В. Івченко, не бажають вживати слово нишпорка. Слово сищик фіксують наші словники, його використовують у своїх романах сучасні письменники, наприклад А. Кокотюха («Життя на карту. Київська сищиця», «Зламани іграшки. Київська сищиця», «Зцілення невинністю. Київська сищиця»), де апелюють сищиця також виносить в заголовок. Словосполучення *найкращий сищик* має велике змістове навантаження, художню інформацію, тому автор фіксує його в назвах усіх романів про Івана Карповича. Мав рацію Ю. Карпенко, коли писав, що «на чолі твору, як командир, стає той його елемент, що виявляється найістотнішим» [Карпенко 2008, с. 36]. Тому текст і заголовок – взаємопов'язані величини. Слід звернути увагу також на часте використання в заголовках слова імперія, яке містить вказівку на відповідний часовий відрізок.

У першому романі «Стовп самодержавства, або Тринадцять справ Івана Карповича Підпригори» автори В. Івченко та Ю. Камаєв переносять читача на початок ХХ століття і знайомлять із майбутнім найкращим сищиком імперії. Авторі називають його стовпом самодержавства, бо працює він філером Київського охоронного відділення. Саме тут починається легендарна кар'єра персонажа. Сам Івченко вважає, що його герой іронічний, з гарним почуттям гумору. Молодість та відсутність досвіду дозволяли іншим персонажам називати його

за іменем, використовуючи розмовні варіанти: Івасик, Івась (називатиме Альчеста), Ваня, Вань, Ванюша, Ванюшечка, Ванечко, Ванько («Дубина ти, Ванько, але часом діло кажеш, хай так і буде» [Івченко 2020, с. 54]). Відомо, що назва *ванька* – сленгове утворення, що має дві дефініції: «1. Дурник. 2. Простенька, недалека, але щира, відкрита людина» [ССУС 2006, с. 72]. Про себе Іван Карпович каже: «Я ж людина дика! Не можна мене у світ пускати!» [Івченко 2022 с, с. 68]. Він дивується, коли командувач Кавказької армії влаштовує прийом на його честь, на честь рядового, але найкращого сищика імперії. Простота проявляється в усьому, а також в умінні глузувати над собою («Та у фрази я наче корова на льоду почувуюся!» [Івченко 2022с, с. 187]). Часто Підпригора буде чути у свій бік: «Пишол вон, дурак», «іди звідси, ванько», хохол дурний, селюк. Герой знає своє місце в суспільстві, але має почуття гідності та поваги («Як тебе звати?.. – Іван. Як і положено. Ванька. – Ти, Ваню, дурня не валяй!» [Івченко 2020, с. 72]; «Ванько, яка в тебе справа може бути до пана Бенціона? Я спочатку здивувався звідки вони дізналися, як мене звуть. Документів при мені не було. Невже заклали хтось? Але хто? Потім тільки второпав, що для них усі православні – «ваньки» [Івченко 2020, с. 256]). С. Філоненко зазначає: «Впливові люди здебільшого трактують Івана Карповича як 'Ваньку', випомінаючи йому недостойне походження. Статусний конфлікт – наскрізний у творі, а питання соціального ліфта – гарний привід для критики устрою Російської імперії. Чи може обдарована людина, професіонал у своїй справі вирватися за рамки касти? Чи зможе заслужити повагу особистими чеснотами, а не титулом, родовитістю чи багатством? Наскільки суспільство готове терпіти такого 'вискочку'?» [Філоненко]. У романі «Битва за Одесу» граф Бобров незадоволений тим, як приймають Івана Карповича, йому не подобається його впевненість, визнання («При дворі невдоволені, що якийсь мужик із Малоросії так світиться» [Івченко 2018, с. 58]; «Який же нахаба! Із мужиків, а тримається, наче рівний! ...Він думає, що спіймав бога за бороду, але я нагадаю, де його місце» [Івченко 2018, с. 59]). Градоначальник Іван Сосновський, який спочатку теж скептично ставився до пошуків Підпригори, змушений визнати: «Маніяка знайшов цей сищик, Підпригора! Я думав, що він блазень, клоун із цирку, але виявилось, що клоуни – ви! Вся одеська поліція – клоуни, які не можуть забезпечити порядок» [Івченко 2018, с. 218]. Поліцмейстер Головін, щоб зменшити хоч якось успіхи в розкритті справи, принизливо говорить про Івана Карповича, вказуючи на його походження («Але ж він із хохлів – більше того, вдома спілкується саме по-хохляцьки, зневажаючи російську мову. ...Підпригора – мужик, звичайний свинопас, а он куди здерся!» [Івченко 2018, с. 249–250]). Його поважають товариші і недруги, називають міцним горішком. Поручик Добрянський швидко розпізнав Івана Карповича: «Знаєш, Ванько, красиво ти вмієш дурня ліпити, можна сказати – артистично. Але зі мною так не пройде,

бо я тобі не Мельников. Не дурень ти, Ванько, а зовсім навіть навпаки, хитра шельма і першокласний агент» [Івченко 2020, с. 142]. Підполковник також розуміє, що Іван Карпович веде мудру гру («Я знаю, що ти не дурень, яким хочеш здаватися. ... Ваню, хоч прикидатимешся дурнем, хоч ні, все одно це тебе не врятує» [Івченко 2022 а, с. 102]). Графиня Афродіта дивується з його авторитету («А от як ти, простий селянський хлопець, досяг того, що татарські контрабандисти з тобою на «ви» і виконують будь-які прохання?» [Івченко 2022 с, с. 105]). Зневажлива апелююча назва ванька хіба що вказує на походження героя – виходець із народних мас, а насправді він і розумний, і рішучий, і поміркований. «Як селянин, Іван Карпович наділений здоровим глуздом, витримкою, хитрістю, завбачливістю, вмінням прозирати людину наскрізь, вітальною силою і живучістю, навіть фаргом. Це все складає основу його сищицького таланту» [Філоненко].

Доантропонімне значення імені Іван («божа милість, божа благодать» [Трійняк 2005, с. 14]; дарунок богів) розкривається в тексті. Бог його милував, тому йому фортує («За вашу удачу, Іване Карповичу. Ви були і залишаєтесь улюбленцем долі!» [Івченко 2022d, с. 485]). Іван не хоче бути розмінною монетою на службі, тому подає у відставку, купляє хутір на Полтавщині і веде приватні розслідування, як англійський сищик Шерлок Холмс. Кримінальні елементи Одеси називатимуть його селянським Шерлоком Холмсом. У різних ситуаціях під час розслідувань персонаж буде змушений використовувати псевдоніми. Іваном Розшукаєвим його назве замовник Посульський. Розшукаєв – той, що розшукує, тобто пряма вказівка на рід заняття – сищик. Ізабеллі назветься Мокієм, доведитиме, що ім'я «по бідності дане», бо батьки не задобрили панотця. Князівні Поліні назветься Варфоломієм Мурзіним, бо на таке ім'я документи мав у Криму.

Підпригора ніколи не бачив своєї матері, а батька ніхто й не знав. От сусід граф Маєвський запитує: «Слухайте, а якщо батько ваш невідомий, то чого ви Карпович? – Дід мій дуже коропів смажених любив. То наказав записати мене Карповичем, мовляв, що батько мій Карп, і аби дід його знайшов, то з'їв би. – А Підпригора звідки? – Підпригора – дідове прізвище, яке мені дядько мій дали. – Ох, Іване Карповичу, та про ваше походження можна роман цілий написати!» [Івченко 2021, с. 387]. Якщо вже Карпович асоціюється з рибою, то асоціація вдала, бо на своїй роботі він почувався, як риба у воді. А якщо брати до уваги первісне значення імені Карпо («плід» [Трійняк 2005, с. 167]), то Іван Карпович – екзотичний плід, особливий, що виділяється на тлі інших. Дуже швидко він стане поважною людиною, зіркою журналів, найкращим сищиком імперії, ним захоплюються. Єлизавета Павлівна пропонує зайнятися торгівлею риби під маркою «Коропи від Івана Карповича» або «Найкраща риба від найкращого сищика імперії» і вірить, що це буде золоте дно («Ім'я ваше добре відоме і викликає лише позитивні відчуття, то думаю, що продажі будуть добрі» [Івченко 2021, с. 584]). Навіть вороги

цінують його талант («Я недооцінював тебе, Іване Карповичу! Думає, якийсь блазень, дурник, потрібний царату, щоб притлумити класові протиріччя і зробити вигляд, наче в мужика є перспективи в імперії Романових. А ти виявився хитрим» [Івченко 2021, с. 664]). Йому, улюбленцю мільйонів, пропонують навіть очолити партію робітників та селян. Небезпечний капітан Форсов влаштував полювання (риболовлю) на Івана Карповича («...а ось цей дивився з захопленням рибалки, який побачив у сітках велику рибу» [Івченко 2022а, с. 363]; «І я схопив вас, Іване Карповичу, схопив міцно, надійно, стиснув пальці на ваших зябрах!» [Івченко 2022а, 489]). Капітан Фанфуріков розповідає про натяки Форсова на те, «що закинув сітку на дуже велику рибу, яка мала принести і славу, і нагороди, і кар'єрне зростання» [Івченко 2017, с. 44], і тією рибою був Іван Карпович. Видавці його романів пропонують змінити назву головного героя на іноземне ім'я («Примітливо, приземне якесь. А в імені героя мусить бути політ. Ну не підходить Іван Карпович до Альчести, зовсім не підходить! Як піоняна каша до фрикасе. – А що підходить? – зацікавився я. – Ну, якесь іноземне ім'я. Мікеланджело або Леонардо. Мікеланджело рятує прекрасну Альчесту під час карколомної подорожі Слобожанською Швейцарією! Звучить? ...Ви просто мусите здивувати читача. І Мікеланджело чи Леонардо здивує значно більше, аніж цей трохи рибний Іван Карпович!» [Івченко 2022d, с. 545–546]).

В. Івченко запозичив назву героїні Альчести з повісті «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швейцарію» в М. Йогансена – творця українського авангарду. М. Йогансен веде літературну гру з читачем, де мають місце іронія та образи-примари. Прекрасна Альчеста буде також подорожувати зі студентом Орестом Перебийносом (таке ж приземне найменування, як Іван Карпович Підпригора). Альчеста – міфічна красуня, яка пожертвувала собою. Іван Карпович справді нагадає Геркулеса (велетня, гору), який відвоював Альцесту в Аїда. Як бачимо, уміння все переплутати, поєднати непоєднане – рука майстра-постмодерніста.

Прізвище героя має козацьке походження. Воно зразу вказує на національну приналежність, бо подібні прізвища, які пізніше перейшли до складу прізвищ, належать українцям. У російській імперії за таким прізвищем зразу визначали малороса, трохи пізніше – мазепинця. Цікаво, що навіть німці визнавали, що прізвище українського походження («Іване Карповичу? ...Той самий? Стривайте, я згадаю прізвище. Таке дивне, не російське...» [Івченко 2022d, с. 344]). Відомий ономаст Л. Белей писав: «У ролі «східняцьких» здебільшого виступають колишні козацькі прізвища з відчутною допрізвищевою емоційністю. Напр.: «Як ся називаєш? – Іван Підпригора. Учителюка розсміялася сердечно: От козацьке прізвище! («До нової школи» М. Яцків)» [Белей, 1995, с. 23]. Прізвище утворене від спонукальної форми дієслова плюс іменник гора. Відомо, що в козаків існував звичай давати найменування, в основі якого був закладений жарт або гумор, це

було пов'язано з якоюсь подією в житті. «Звичаї у запорожців дивні, вчинки хитрі, а мова й вигадки гострі й більше на насмішку схожі. Цією рисою характеру запорозьких козаків частково пояснюються й ті дивовижні прізвиська, які вони давали новикам, що приходили на Січ: Гнида, Півторакожуха, Непийпиво, Неїжмак, Лупиніс, Задерихвіст, Держихвістпістолетом і т. п.» [Запорожці 1993, с. 172]. Прізвисько Підпригора на Січі могла отримати людина високого росту (високий, як гора).

Дуже цікаво, що знаменитий сищик із хохляцьким прізвиськом став стовпом (можна міркувати – горою) самодержавства («Саме ваше прізвисько вже може відлякувати ворогів. Ви ж як козир!» [Івченко 2022а, с. 432]). На Кавказі грузини хочуть ватажком мати Івана Карповича, тому пропонують дописати, що його дід був грузинським князем («Іване Карповичу, ви ж тут головніший за міністра! Просто зірка! Тільки про вас і говорять Новий витязь у тигровій шкпірі! ...Та який там грузинський князь! У мене всі предки – гречкосії, ну, може, козаків трошки, бо прізвисько козацьке, – запевнив я, а сам подумав, що розмови ті треба припинити, бо і так мені шийють мазепинство, а тут ще і грузинське або вірменське мазепинство шити почнуть» [Івченко 2022с, с. 204]).

Прізвисько Підпригора – літературно-художній антропонім фольклорного походження, який має стосунок до казкових велетнів: Вернигора, Вернидуб, Крутивус та ін. Імена богатирів із народного епосу незмінно вживаються як уособлення сили народу. У багатьох народів світу збереглися перекази про велетів – величезних могутніх людей, які «підпирали головами чорні хмари і переступали гори і долини». Могутні Котигорошко, Вернигора, Вернидуб є персонажованими образами стихійних природних сил [100 образів 2002, с. 232]. Підпригора – той, хто підпирає гору, значить він наділений надзвичайною силою, може протидіяти певній стихії, відвернути її. Гори вросли в землю, а на плечах тримають небо. Тому вони здаються казковими велетнями, гордими та сильними. Найменування Вернигора, Перевернигора, Підпригора, Переступигора об'єднує апелюючи *гора*. М. Редьква, яка досліджувала найменування міфічних велетнів у народних казках, констатує: «Та не лише володіння горами є визначальною рисою велета – йому властива надзвичайна сила, на що теж повною мірою вказує внутрішня форма імені» [Редьква 2005, с. 156]. Прізвисько вирізняється підвищеним експресивно-стилістичним забарвленням та семантичною наповненістю. На сторінках романів В. Івченка не раз будемо знаходити асоціацію з казковим персонажем («Це ж Іван Карпович Підпригора, про якого я вам всім розповідала! Найкращий сищик імперії! Герой та магистр своєї справи, загадковою, навіть дивною людиною, бо відмовився від влади і грошей, але допомагає в пошуках зниклих. У романі «Одіссея найкращого сищика республіки» Іван Карпович маскуватиметься під найменуванням Петро Шати-

рьов. І тут не обійшлося без гори. Відомо, що ім'я Петро – 'скеля', 'камінь' [Трійняк 2005, с. 292]. Він твердий у своїх переконаннях, його не можна було примусити («Ніхто ніколи не міг мене примусити» [Івченко 2022d, с. 466]). Його вороги навіть радіють, що до їх рук потрапила така людина, «що спіймали *птаха* такого польоту». Одеські бандити Красунчик та Крік горіли бажанням ліквідувати знаменитого сищика («Ми, чесно кажучи, не чекали такої *дичини*, але дуже задоволені. Це ж просто-таки історична місія – поставити крапку в пригодах славетного Івана Карповича Підпригора» [Івченко 2018, с. 316]). Сам персонаж, потрапляючи в шторм, думає про гори хвиль і людину-піщину («Вони нагадували про справжній розмір людини у цьому світі. Пілом були, пілом і залишаємося, хоч інколи думаємо, що справжні гори, що можемо все і ніщо нас не зупинить» [Івченко 2022d, с. 377]). Людина і сильна, і розумна, але має свої слабкості. Гора має сакральні якості. Це те, до чого людина повертає очі, що вабить її, тягне до неба, це світ і всесвіт. Тут переплелися гордість і вічність, родинне і загальнонародне. «У літературній традиції гора символізувала внутрішню висоту людського духу, непохитність» [Потапенко 1997].

У романі «Найкращий сищик та помста імперії» Іван Карпович потрапляє до загону козаків-розбійників, правильніше – негідників. Отаман Вернидуб дивується, як він один п'ятьох здолав, натякаючи на надприродну силу чи запродану душу. Йому пропонують залишитися в них («І прізвища наказав змінити, щоб жодних там Іваненків чи Петренків, а козацькі, справжні: Вернидуб, Затуливітер, Варивода. У вас же теж, Іване Карповичу, козацьке прізвище. То як, пристанете до нас? ...Ви ж нашої крові, Іване Карповичу. Козацької. Мовою нашою розмовляєте, прізвище у вас правильне. Залишайтесь: вам у нас сподобається» [Івченко 2017, с. 362–363]). Підпригора з розбійниками не по дорозі.

Не можемо відкидати ще одну версію походження найменування головного героя: асоціативні зв'язки з Карпенком-Карим. Ім'я та ім'я по батькові Карпенка-Карого – Іван Карпович. Як і персонаж Івченка, Тобілевич служив у поліції. «Іван Карпович був не просто чиновником, а поліцейським чиновником, тобто якраз сам відповідав за облік неблагонадійних...» [Семків 2023, с. 161]. Життя Карпенка-Карого, як і героя Івченка, пов'язане з хутором та письменницькою діяльністю. Цікаво, що навіть літературний напрям однаковий («Але Карпенко-Карий був, як і належить, принциповим та злим *сатириком*... він вловив сюжет і відповідні йому образи, котрі не втрачають ваги навіть і сьогодні» [Семків 2023, с. 165]). В. Івченко зазначає, що «Найкращий сищик» – це легка проза, яка веселить і розраджує, а не лякає. ...А жанр у нас – *гумористичний ретродетектив*» [Івченко 2017, с. 464–465]). На сторінках романів іноді знаходимо натяки на зв'язок із п'єсами Івана Карпенка-Карого. Наприклад, барон фон Шпіл хоче заплатити за Альчесту **сто тисяч**, але Іван Карпович «не торгує нареченими». Бар-Канчалаба просить

Альчесту погодитися на весілля з Підпригорою («Ви бачили Івана Карповича на ділі, він не тільки врятував вас, чули, що ви дорожчі йому за **сто тисяч**» [Івченко 2022d, с. 562]).

Іван Карпович, подорожуючи в часі, зустріється з В. Івченком, який нібито в нього вкрав історії, таким чином, персонаж прийшов до автора. Автор розкаже як Юрій Камаєв запропонував історії про філера київської охранки, як формувався образ, як підбиралося ім'я («Ім'я та по батьковій мого прадіда, а прізвище козацьке» [Івченко 2017, с. 463]; «Я – автор, а ви – мій персонаж. Найкращий персонаж. Чесно скажу, я намагався позбавитися від підпригоровалежності. Було кілька спроб запустити нових серійних героїв, але нічого не вийшло» [Івченко 2017, с. 464]; «Ви – найкращий сищик! Ви розумніший за мене, сильніший, рішучіший, ви стали зіркою літератури, мали великий успіх у жінок, перемагали найнебезпечніших злочинців. Ви – герой, справжній герой, це ж очевидно. А я лише не дуже успішний автор із другого, якщо не третього ешелону. І те, що я вигадував ваші пригоди, анітрохи не применює ваших досягнень» [Івченко 2017, с. 466]). Напрошується висновок, що створити найкращого персонажа зумів найкращий автор. Але В. Івченко дуже скромний. Не випадково Ярина Цимбал зазначає: «Читаючи пригоди дивака й оригінала Івана Карповича, читач не знудиться, не заскучає, не розчарується, а відпочине й отримає насолоду: від захопливих і веселих пригод, від хвацько закручених сюжетів,

від яскравої соковитої мови, від милих подробиць старосвітського побуту й переможної ходьби технічного прогресу. Найкращий сищик відповідає своїй характеристиці: він морально здоровий і життєлюбний, сміливо дивиться у вічі прийдешньому і не сумує за старими добрими часами, хоча згадує їх із приємністю. Він до кінця виправдовує сподівання читачів масової літератури – карає зло, творить добро...» [Цимбал].

Висновки. Літературно-художній антропонім *Іван Карпович Підпригора* наповнений інформаційним змістом. Доантропонімні значення імені, імені по батькові та прізвища спрацьовують у тексті. Автору вдалося наповнити найменування так, щоб вони розкривали, формували образ. Літературний онім *Іван Карпович Підпригора* стає символом мудрого, доброго, трохи хитрого та кумедного українця. І літературно-художній антропонім, і образ тісно переплітаються, доповнюють один одного. В. Івченко вдалося створити образ українця, який у круговерті подій зумів зберегти свою ідентичність, не зрікся мови, традицій, не розтратив духовного і національного стрижня. Доказом цього є також його найменування.

Наше дослідження дозволило дійти висновку про те, що найменування персонажа стало іменем-символом, символом нескореної душі українства. Перспективою наших досліджень вважаємо вивчення та розкриття літературно-художніх антропонімів другорядних персонажів із романів В. Івченка про найкращого сищика.

Література

- Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород: Патент, 1995. 120 с.
- ВТССУМ. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- Запорожці: До історії козацької культури / Упорядк. тексту, передм. І. Кравченка. Упорядк. іл. матеріалу Ю. Іванченка. Київ: Мистецтво, 1993. 400 с.: іл.
- Карпенко Ю.О. Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29–37.
- Кононенко В.І. Мова у контексті культури. Монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
- Лукаш Г.П. Нотатки з теорії ономастики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Вип. 2 (100). Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2023. С. 184–194.
- Потапенко О.І., Дмитренко М.К. Словник символів. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915> (дата звернення: 12. 07. 2024).
- Редька М. Називання міфічних велетів-помічників героя в українській народній чарівній казці (на матеріалі записів XIX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2005. С. 151–165.
- Семків Р. Пригоди української літератури (від романтизму до постмодернізму). Київ: Темпора, 2023. 688 с.
- ССУС. Словник сучасного українського сленгу / Упорядник Т.М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
- Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
- Філоненко С. Як найкращий сищик імперії пройшов крізь вогонь, воду і мідні труби. URL: <http://www.avtura.com.ua/review/1601> (дата звернення: 11.07.2024).
- Цимбал Я. Madman Іван Карпович URL: <http://www.avtura.com.ua/review/1613> (дата звернення: 11. 07. 2024).
- 100 найвідоміших образів української міфології. / Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. Київ: Орфей, 2002. 448 с.

Джерела

1. Івченко В. Битва за Одесу. Київ: Темпора, 2018. 452 с.
2. Івченко В. Найкращий сищик імперії на Великій війні. Київ: Темпора, 2022а. 492 с.
3. Івченко В. Найкращий сищик імперії на службі приватного капіталу. Київ: Темпора, 2021. 728 с.
4. Івченко В. Найкращий сищик та битва з імперією. Київ: Темпора, 2022б. 508 с.
5. Івченко В. Найкращий сищик та падіння імперії. Київ: Темпора, 2022с. 428 с.
6. Івченко В. Найкращий сищик та помста імперії. Київ: Темпора, 2017. 532 с.
7. Івченко В. Одісея найкращого сищика республіки. Київ: Темпора, 2022д. 564 с.
8. Івченко В. Третій фронт. Київ: Темпора, 2016. 456 с.
9. Івченко В., Камаєв Ю. Стоп самодержавства, або Тринадцять справ Івана Карповича Підпригори. Київ: Темпора, 2020. 332 с.

References

1. Belei L.O. (1995) Funktsionalno-Stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponomii XIX–XX st. [Functional and Stylistic Possibilities of Ukrainian Literary Anthroponomy of the 19th–20th Centuries]. Uzhhorod: Patent. 120 s. [in Ukrainian].
2. VTSSUM – Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) (2005) [VTSSUM. A Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (with Additions and Appendixes)] / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun». 1728 s. [in Ukrainian].
3. Zaporozhtsi: Do istorii kozatskoi kultury (1993) [Zaporozhtsi: To the History of Cossack Culture] / Uporiadk. tekstu, peredm. I. Kravchenka. Uporiadk. il. Materialu Yu. Ivanchenka. Kyiv: Mystetstvo. 400 s.: il. [in Ukrainian].
4. Karpenko Yu.O. (2008) Nazva tvoriv yak ob'ekt onomastyky (Perevazhno na materialy tvorchoosti Mykoly Bazhana) [The Title of the Work as an Object of Onomastics (Mainly Based on the Work of Mykola Bazhan)]. *Literaturna onomastyka: zb. statei*. Odesa: Astroprint. S. 29–37 [in Ukrainian].
5. Kononenko V.I. (2008) Mova u konteksti kultury. Monohrafiia [Language in the Context of Culture. Monograph.]. Kyiv – Ivano-Frankivsk. 390 s. [in Ukrainian].
6. Lukash H.P. (2023) Notatky z teorii onomastyky [Notes on the Theory of Onomastics]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*. Vyp. 2 (100). Zhytomir: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka. S. 184–194 [in Ukrainian].
7. Potapenko O.I., Dmytrenko M.K. Slovnyk symboliv [Dictionary of Symbols]. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915> (data zvernennia: 12. 07. 2024) [in Ukrainian].
8. Redkva M. (2005) Nazyvannia mifichnykh veleviv-pomichnykh heroia v ukrainskii narodnii charivnii kaztsi (na materialy zapysiv XIX st.) [Naming of the Mythical Giants-Helpers of the Hero in the Ukrainian Folk Fairy Tale (Based on the Records of the 19th Century)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo*. Ternopil: TNPU. S. 151–165 [in Ukrainian].
9. Semkiv R. (2023) Pryhody ukrainskoi literatury (vid romantyzmu do postmodernizmu) [Adventures of Ukrainian Literature (from Romanticism to Postmodernism)]. Kyiv: Tempora. 688 s. [in Ukrainian].
10. Slovnyk suchasnoho ukrainskoho slenhu (2006) [Dictionary of Modern Ukrainian Slang] / Uporiadnyk T.M. Kondratiuk. Kharkiv: Folio. 350 s. [in Ukrainian].
11. Triiniak I.I. (2005) Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian Names]. Kyiv: Dovira. 509 s. [in Ukrainian].
12. Filonenko S. Yak naikrashchyi syshchyy imperii proishov kriz vohon, vodu i midni truby [How the Best Detective of the Empire Passed through Fire, Water and Copper Pipes]. URL: <http://www.avtura.com.ua/review/1601/> (data zvernennia: 11. 07. 2024) [in Ukrainian].
13. Tsybmal Ya. Madman Ivan Karpovych [Madman Ivan Karpovych]. URL: <http://www.avtura.com.ua/review/1613> (data zvernennia: 11. 07. 2024) [in Ukrainian].
14. 100 naividomishykh obraziv ukrainskoi mifolohii (2002) [100 Most Famous Images of Ukrainian Mythology] / Zavadska V., Muzychenko Ya., Talanchuk O., Shalak O. Kyiv: Orfei. 448 s. [in Ukrainian].

Sources

1. Ivchenko V. (2018) Bytva za Odesu [Battle for Odessa]. Kyiv: Tempora. 452 s. [in Ukrainian].
2. Ivchenko V. (2022a) Naikrashchyi syshchyy imperii na Velykii viini [The Best Detective of the Empire during the Great War]. Kyiv: Tempora. 492 s. [in Ukrainian].
3. Ivchenko V. (2021) Naikrashchyi syshchyy imperii na sluzhbi pryvatnoho kapitalu [The Best Detective of the Empire at the Service of Private Capital]. Kyiv: Tempora. 728 s. [in Ukrainian].
4. Ivchenko V. (2022b) Naikrashchyi syshchyy ta bytva z imperiieiu [The Best Detective and the Battle with the Empire]. Kyiv: Tempora. 508 s. [in Ukrainian].
5. Ivchenko V. (2022c) Naikrashchyi syshchyy ta padinnia imperii [The Best Detective and the Fall of the Empire]. Kyiv: Tempora. 428 s. [in Ukrainian].
6. Ivchenko V. (2017) Naikrashchyi syshchyy ta pomsta imperii [The Best Detective and the Revenge of the Empire]. Kyiv: Tempora. 532 s. [in Ukrainian].

7. Ivchenko V. (2022d) *Odisseia naikrashchoho syshchyka respubliky* [Odyssey of the Best Detective of the Republic]. Kyiv: Tempora. 564 s. [in Ukrainian].
8. Ivchenko V. (2016) *Tretii front* [The Third Front]. Kyiv: Tempora. 456 s. [in Ukrainian].
9. Ivchenko V., Kamaiev Yu. (2020) *Stovp Samoderzhavstva, abo Trynadtsiat Sprav Ivana Karpovycha Pidipryhory* [The Pillar of Autocracy, or Thirteen Cases of Ivan Karpovych Pidipryhora]. Kyiv: Tempora. 332 s. [in Ukrainian].

THE SYMBOLIC MEANING OF THE PROPER NAME OF THE LITERARY HERO *IVAN KARPOVYCH PIDIPRYHORA* IN THE NOVELS BY VLADYSLAV IVCHENKO

Abstract. The article is devoted to the study of the proper name of the literary hero *Ivan Karpovych Pidipryhora*, which functions in the retro novels by Vladyslav Ivchenko.

The purpose of our research is to analyze the informational charge (symbolic meaning) of the main character's names, as well as appellatives that complement the proper names of the literary heroes. Our task is to prove that proper names of the literary heroes create images, and the title and text are mutually generative values.

It is proved that the symbolism of the proper names of the literary heroes, determined by socio-historical changes and new aesthetic and ethical guidelines, significantly enriches artistic expression. It was found that in the proper name of the literary hero *Ivan Karpovych Pidipryhora* there is the genetic code of Ukrainians, our history and modernity, therefore the proper name in the works of V. Ivchenko becomes a powerful means of reproducing the national tradition, it shapes the consciousness of the character. Proper name of the literary hero *Ivan Karpovych Pidipryhora* becomes a symbol of a wise, kind, somewhat cunning and funny Ukrainian.

It has been proven that the surname *Pidipryhora* is an anthroponym of folklore origin, which is related to fairy-tale giants, which is also fully indicated by the internal form of the nickname. The names of the heroes from the folk epic are invariably used as the personification of the power of the people, so the famous detective with a Ukrainian surname became a pillar (one might argue – a mountain) of the autocracy. The surname is distinguished by increased expressive and stylistic coloring and semantic content. Attention was drawn to the possibility of creating a nickname in the Cossack environment. It is known that the Cossacks used to give names based on a joke or humor. Both the proper name of the literary hero and the image are closely intertwined and complement each other.

Emphasis is placed on a large content load and artistic information of the phrase *the best detective*, which the author uses in the titles of all novels about *Ivan Karpovych*.

Our research allowed us to come to the conclusion that the name of the character became a name-symbol of the image of a Ukrainian who, in the whirlwind of events, managed to preserve his identity.

Keywords: Vladyslav Ivchenko, appellative, title, *Ivan Karpovych Pidipryhora*, proper name of the literary hero, the best detective, image, symbolic meaning.

© Вегеш А., 2024 р.

Анастасія Вегеш – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

Anastasia Vehesh – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>